

Gösta Bagge – professor, ideolog, partiledare

Av: Karl Jonsson

Disputerade partitoppar hör sedan länge till ovanligheterna. Så har det inte alltid varit. Speciellt inte inom borgerligheten. Professorer har det dock alltid varit relativt gles med inom partipolitiken. En tillbakablick på den svenska politiska historien ger emellertid till handa fyra stycken partiledare med professur i bagaget. Den senaste i raden var Bertil Ohlin som avgick som folkpartistisk partiordförande 1967. Det har alltså gått 43 år sedan vi senast hade en professor bland de svenska partiledarna, ett sorgligt faktum vars svar kanske kan sökas i den svenska anti-elitismen.

Högerpartiets båda bidrag till partiledarkretsen av professorer utgörs av två färgstarka personligheter, nämligen statsvetaren Gunnar Heckscher och nationalekonomen Gösta Bagge. Gunnar Heckschers partiordförandeskap är ett tämligen populärt ämne i borgerliga kretsar. Speciellt frågan om Heckschers konservatism är omdebatterad; var han verkligen en "riktig högerman"? Jag har sällat mig till skaran som tvivlar på detta. Andra hävdar att dessa tvivel är missriktade och utan substans, bland dessa kan noteras T&F-medarbetaren Staffan Andersson och heimdalsveteranen Gustaf Björck. Gösta Bagge är å andra sidan ett namn som tycks ha fallit i glömska, i vart fall utanför de högernostalgiska kretsarna. Det är tråkigt, inte minst eftersom Bagge med fog kan beskrivas som en av de få riktigt ideologiska partiledare vårt land begåvats med. Två böcker med Bagge som huvudgestalt har ändå producerats. Statsvetaren, tillika den kristdemokratiska lokalpolitikern, Torbjörn Aronson har med fokus på Bagge som ideolog och politisk tänkare skrivit boken *Gösta Bagges politiska tänkande – en studie i 1900-talets konservatism* (Norstedts juridik, 1993). Historikern Per G Andreen har skrivit det mer händelserelaterade verket *Gösta Bagge som samhällsbyggare* (Almqvist & Wiksell, 1999). Dessa båda böcker utgör också det huvudsakliga källmaterialet till denna artikel, kompletterade med diverse generella artiklar, avhandlingar och böcker om den svenska högerns historia.

Bagge i talarstolen som nybliven partiledare.

I kretsen kring Harald Hjärne

Vem var då denna Gösta Bagge? Född på 1880-talets början i Stockholms innerstad och son till den förmögne bankmannen Adolf Bagge. Precis som sin son sedermera skulle bli var Adolf Bagge konservativ kommunpolitiker i Stockholms Stadsfullmäktige. Efter avlagd studentexamen vid Norra Latin på Norrmalm flyttade den 18 år gamle Gösta Bagge till Uppsala för universitetsstudier år 1900. Till att börja med blev historia hans huvudämne. Så kom Gösta Bagge att introduceras för den ryktbare historieprofessorn Harald Hjärne. Av sin juridikstuderande storebror introducerades han i den krets av unga akademiker som inspirerats av Hjärne-konservatismen. Detta sociala, akademiska och politiska nätverk bestod av personer som Eli Heckscher, Gustaf Strindberg, Sam Clason och Heimdal-ordföranden Verner Söderberg. Denna krets av konservativa uppsalaakademiker kom att spela en mycket betydelsefull opinionsbildande roll under 1900-talets första hälft.

Bagge använde också studieåren till att resa. Resorna gick till bland annat USA, där han var gäststudent ett år, och England. I England kom Bagge att intressera sig för socialarbete och upprättande av så kallade "settlements", det vill säga idén om att starta hjälpsamt verksamhet i form av olika företag eller föreningar inom ett visst geografiskt område – ofta ett speciellt område eller fattigkvarter i större städer. Med erfarenheterna från England i bagageet startade den blott tjugooettåriga Bagge en fritidsgård i Vasastaden i Stockholm, avsedd för pojkar "mellan skola och arbetsliv". Fritidsgården, kallad "klubben", skulle enligt stadgarna verka för att "sammanföra personer av skilda klasser för ömsesidig förståelse". Bagges socialpolitiska engagemang är alltså påtagligt mycket tidigt.

1905 flyttade Gösta Bagge, efter avlagd kandidatexamen, tillbaka till Stockholm. Nu var det unionsfrågan som var det stora samtalsämnet. Bagge bidrog bland annat genom att översätta Nils Edéns skrift om unionsprogrammet till engelska. Gösta Bagge fortsatte också sin akademiska karriär genom studier i nationalekonomi vid Stockholms Högskola. Än så länge föredrog Bagge emellertid, liksom de andra i kretsen av Harald Hjärnes lärjungar, att förbli partipolitiskt obunden. Undantaget var den tidigare nämnde Sam Clason, som i omgångar varit riksdagsman för högern. Clason skulle så småningom också bli statsråd i Ernst Tryggers ministär 1923.

Svensk Tidskrift

Bagge och flertalet andra av Hjärne-anhängarna kom att engagera sig i tidskriften *Det Nya Sverige* när denna skapades 1907. Tidskriften hade grundats av Andrian Molin som i motsats till Bagge inte hade låtit sig inspireras av Harald Hjärne utan istället var en av Rudolf Kjéllens lärjungar. Hjärne och Kjéllen var på många sätt motpoler inom den konservativa idédebatten under tidigt 1900-tal. Där Kjéllen företrädde en radikal och tyskinriktad nationalkonservatism och Hjärne istället företrädde en anglosaxisk och moderatkonserverativ linje. Eli Heckscher och Bagge förstod ganska snabbt att *Det Nya Sverige* inte var ett forum som tjänade deras syften. 1911 tog de steget och bildade den konkurrerande tidskriften *Svensk Tidskrift*. Idébildningen inom ramen för *Svensk Tidskrift* har bland annat behandlats i Professor Rolf Torstendahls doktorsavhandling *Mellan nykonservatism och liberalism*. Torstendahl understryker *Svensk Tidskrifts* betydelse för att den svenska högern antog en mer marknadsinriktad linje, vilket inte alls var en självklarhet för sekelskiftets högermän.

Heckscher och Bagge delade ansvaret för utgivningen även om Heckscher axlade huvudansvaret de första åren. Bagge skrev primärt om olika sociala frågor medan Heckscher skrev om ekonomi, skatteregleringar och frihandel. 1917 disputerade Bagge med avhandlingen *Arbetslöshetens reglering genom sammanslutningar* och erhöll kort där efter en docentur i nationalekonomi vid Stockholms Högskola.

Om *Svensk Tidskrifts* tidiga historia skriver den moderate historiegurun Johan Westrin på följande sätt:

Bagge och Heckscher, som delvis hade olika politisk uppfattning, redigerade tidskriften tillsammans i sju år. Bagge var konservativ och Heckscher var liberal. På den tiden var högern och liberalerna öppet varandras motståndare, men detta hindrade inte att de samarbetade väl. De hade stor respekt för varandra och ville ha en spännvidd i artiklarna. Många av den tidens främsta intellektuella medverkade som artikelförfattare.

Vid första världskrigets slut lämnade Heckscher redaktörskapet, men fortsatte att skriva artiklar. Bagge blev ensam redaktör, men från 1921 med skiftande medredaktörer fram till 1931 i en informell redaktion bestående av brodern och juristen Algot Bagge, Verner Söderberg som var redaktör för *Nordisk Familjebok*, journalisten Gustav Stridsberg, historikern Yngve Lorents och generalen Joachim

Åkerman. Till kretsen anslöt sig så småningom sociologen Otto Järte, politisk redaktör för Svenska Dagbladet 1932-52.

Att bara skriva att Hecksher d.ä. var "liberal", är kanske att göra det lite väl enkelt för sig. Han var trots allt en av hjärnekonservatismens följeslagare. Men fallet Eli Heckscher är ett ämne för sig, som jag inte tänker dryfta ytterligare.

I Stockholms stadshus

Parallellt med redaktörskapet och de akademiska ambitionerna hade också Gösta Bagge skapat sig ett namn inom den kommunpolitiska sfären i Stockholm. 1913 valdes han in som ledamot i Stadsfullmäktige. Ett uppdrag som inte bara hans far tidigare hade innehaft, utan även hans morfar J. G. Schuberth. På valsedeln stod Gösta Bagge långt ner bland suppleanterna, men många kryss och oväntade avhopp gjorde att han faktiskt lyckades knipa en ordinarie plats. Den kommunala rösträtten var fortfarande graderad, i en skala 1-40, vilket gjorde att just Stockholm – med högre andel förmögna än övriga landet – kom att präglas av en högerinriktad kommunpolitik. 1910-talet har beskrivits som "högerens årtionde" i Stockholms stadsfullmäktige. Fullmäktige i Stockholm bestod då av 100 ledamöter, efter valet 1913 var 50 av dem högermän. Ett antal som steg till hela 62 personer efter valet 1915. Bagge gjorde sig omedelbart ett namn genom att motsätta sig det "bossvälde" som skapats av högerens gruppleddare grosshandlaren Sten Stendahl som, enligt Bagge, blivit lite väl egenmäktig. Stendahl beslutade mer eller mindre ensam hur de olika uppdragen och nämndplatserna fördelades. Något som Bagge opponerat sig mot i Svensk Tidskrift redan innan han blev invald i fullmäktige.

Under åren i fullmäktige engagerade han sig främst inom sociala frågor. Nykterhets-, bostads- och arbetsfredsfrågorna för att nämna några politiska stridsfrågor. I frågan om fackföreningsrörelsen hävdar Per G Andreen, i den tidigare nämnda boken *Gösta Bagge som samhällsbyggare*, att Bagges syn förändras med tiden. Han bekanta sig med arbetsmiljön för Stockholms murare och kommunalarbetare och kom att förlika sig med tanken på fackföreningsrörelsen. Andreen skriver "Men det var socialistiska idéer och facklig monopolism, som han vände sig emot, icke den fackliga rörelsen som sådan".

Efter 13 års tjänstgöring lämnade Bagge på egen begäran stadsfullmäktige under 1926. Nya akademiska åtaganden, som bildandet av ett socialvetenskapligt program, gjorde det inte möjligt att ha kvar de tidskrävande kommunala uppdragen.

Som riksdagsman och partiledare

1932 blev Bagge invald i riksdagens andra kammare på ett dramatiskt vis. Hjalmar von Sydow, som Bagge var ersättare för, blev – som möjligen bekant – mördad i de så kallade von Sydowska mordet i mars 1932. Väl i riksdagen kom Bagge genast att spela en nyckelroll som en av högerledaren Arvid Lindmans förtrogna. Lindman, som ännu i valrörelsen 1932 vid 70 års ålder, gjorde en enorm kraftprestation med över 100 offentliga anföranden, började vintern 1932 lida av ohälsa. Följaktligen kom frågan om en ersättare att diskuteras, såväl internt i partiet som externt i press och andra forum.

Två namn kom på tal: Gösta Bagge och Ivar Anderson. Anderson, ursprungligen från Kalmar, var tidningsman med karriärer på Östgöta Correspondenten och Svenska Dagbladet bakom sig. Båda meddelade att de stod till förfogande. Bagges ansågs av många som det svagare kortet av de två på grund av sin mycket tydliga storstadsprofil. Stödet från partiets mäktiga jordbruksfallang var avgörande. Men efter en sluten omröstning i en informell kommitté som tagit på sig ansvaret för

partiledarskiftet föll valet ändå på Bagge. Vid en extra riksstämma den 3 juni 1935 valdes således Gösta Bagge enhälligt till Arvid Lindmans efterträdare.

Vid sitt första offentliga anförande några veckor senare tog Bagge tillfället i akt att blidka kritiken mot honom, som en ensidig storstadskarl, genom att nästan endast hålla sig till "modernäringen" – som jordbruket populärt kallades i högerleden.

Gösta Lindskog, som fick uppgiften att skriva boken *Med Högern för Sveriges framtid* inför partiets femtio års jubileum, behandlar dessvärre endast Gösta Bagges insatser som partiledare i förbigående men framhåller bland annat följande:

Beträffande Bagges personliga insatser inom partiorganisationen må speciellt framhållas hans stora och levande intresse för medborgarskolan på Gimo herrgård – invigd samma år som han blev partiledare – och därvid ej blott för den politiska utan också för den allmänbildande skolningen. Tack vare tillkomsten av medborgarskolan kunde kursverksamheten alltmer koncentreras dit.

Världspolitiken började tränga sig på under 30-talets senare hälft. Den nazistiska diktaturens expansionspolitik liksom Stalinismens allt mer radikala uttryck i öster gjorde att världskriget onekligen knackade på dörren. Högers huvudfråga blev, som så många gånger tidigare, betydelsen av ett starkt försvar. I sitt hälsningsanförande till riksdagshögern vid 1939 års riksdagsöppnande betonade Bagge att 1939 års riksdag skulle ses som "en utrikespolitikens och försvarets riksdag". Högern agerade där efter och la följaktligen det mesta av krutet på försvarsfrågorna.

Kampen mot samhällsfienderna blev även en av högers paradfrågor. Tillsammans med bondeförbundet föreslog högern exempelvis att kommunisterna skulle förbjudas som en följd av den internationella småblåsten. Tiden medgav inte storsvulstiga ambitioner om organisationsrätt även för samhällsfienderna. Även om högers partimotion i frågan avlogs fortsatte kampen mot nazister och kommunister – samhällsfienderna – vara ett av högers huvudnummer. På socialdemokratiskt men också folkpartistiskt och bondeförbundshåll framträdde emellertid i takt med förändringarna i krigslyckan en allt starkare tendens till mindre hård bedömning av kommunisterna.

Som ecklesiastikminister

I december 1939 bildades, som bekant, samlingsregeringen. Där samtliga av riksdagens partier, med undantag för kommunisterna, kom att ingå. Högern tilldelades tre statsrådsposter. Partiledare Bagge blev ecklesiastikminister (alltså minister med ansvar för utbildning, kultur och kyrka), Fritiof Domö blev handelsminister och juristen Knut Ewerlöf blev konsultativt statsråd med försvaret som huvudfråga.

Kyrkopolitiken var som sagt en av de frågor Bagge kom att svara för som ecklesiastikminister. Han tog sig an de kyrkliga frågorna och reste runt och gjorde sig bekant med såväl ärkebiskopen Erling Eidem som lokala biskopar och tongivande präster. På denna tid ålade det ecklesiastikdepartementet att fatta beslut om många av de olika kyrkliga ämbetsmännen, vilket var en uppgift som Bagge tog på största allvar. I övrigt intresserade han sig bland annat för prästutbildningens utformande.

Bland de skolpolitiska frågorna bör 1940 års skolutredning nämnas. Bagge förvånade med att, utöver sig själv, endast tillsätta opolitiska sakkunniga i kommittén. Bagges invändningar mot det rådande

skolsystemet är faktiskt i övrigt väldig lik den borgerliga kritiken av nutidens skolsystem. Det vill säga kritik mot att de teoretiska linjernas totala dominans och det faktum att de praktiska och yrkesinriktade utbildningarna fått stå tillbaka. Efter sin avgång kom Bagge vid ett anförande till riksdagshögern yttra: "Skolreformen är det mest socialradikala och kulturkonserverativa genomgripande förslag jag varit med om".

Tiden i regeringen kom självklart också att präglas av världsläget och en hel del energi ägnades åt utrikespolitiken. Med motiv om Sveriges nationella intressen stödde Bagge regeringens eftergiftspolitik, som bland annat innebar tyska trupptransporter mellan Norge och Finland.

1944 års riksdagsval

Trots det kritiska världsläget var 1944 års valrörelse intensiv och präglades heller inte enbart av utrikespolitiken. Tvärt om kom en omfattande ideologisk strid igång beträffande den ekonomiska politiken. Socialdemokraternas lansering av sitt efterkrigsprogram inför valet, där planhushållningen och socialism var tydligare än någonsin, gjorde att högern samlade kraft för en motoffensiv. Bagge bidrog personligen genom att författa den lilla boken *Frihet eller socialism*, som faktiskt gavs ut i nytryck av Konservativa Sällskapet i början av 90-talet – med förord av Gösta Bohman. Bokens namn var ett syrligt gensvar på den socialdemokratiska pamfletten *Frihet och socialism*. Bagge riktar i boken in sig på de bakomliggande idéerna till socialismen och varför de var orimliga. Redan i bokens inledning ifrågasätter Bagge om "socialistiska strävanden över huvud taget är förenligt med medborgerlig frihet och ett folkstyrt samhälle". Han avvisar tanken på att det inte skulle föreligga fara för frihet och folkstyre om blott "demokratiska metoder" användes för att genomföra det socialistiska programmet. Metoderna i sig är inte det avgörande, framhöll Bagge, utan "åtgärdernas art och resultat".

Avgång och arv

Trots den ideologiska nytändningen i den politiska debatten var Bagge trött på samregerandet. Han diskuterade möjligheten att helt sonika lämna samlingsregeringen, men hans båda statsrådskollegor Domö och Ewerlöf avrådde. Bagge började tala om att avgå, vilket han meddelade i olika omgångar men hans kategoriska beslut om avgång levererade han i november 1944 till riksdagshögerns förtroenderåd. Favoriten som ersättare var den östgötska jordbrukaren Martin Skoglund, men då denne kategoriskt meddelade sin ovilja att axla ett sådant ansvar fall valet till slut på statsrådskollegan Fritiof Domö. Vid en högtidlig tillställning på högerns riksorganisations lokal i Stockholm den 12 juni 1945 överlämnade Domö till den förutvarande ledaren en minnesmedalj, som den extra stämman i december beslutat att prägla till ära för sin avgångne partiordförande. Medaljen upptar på framsidan Baggens porträtt samt på baksidan ett svärd och en lagerkrans jämte inskriptionen "Kultur, Heder, Ansvar – Svenska Högern lät forma bilden 1945".

Gösta Bagge (t.v.) i sällskap av statsrådskollegan Fritiof Domö.

Hur ska man då tolka de nio åren som Bagge var partiordförande? De nationella valresultaten pendlade under tiden mellan 17,6 och 18,0 procent, vilket var långt från vad partiet låg på under succévalet 1928 – men fortfarande tillräckligt för att säkra högerns plats som det största borgerliga partiet. Partiets medlemsantal växte också, om än tämligen marginellt, under Baggens ledning. Baggens arv är framför allt det ideologiska. Konfrontationen med socialismen och kampen mot subversiva och

samhällsomstörtande rörelser kom jämte ett djupt socialpolitiskt engagemang att bli de frågor Gösta Bagge förknippades med.